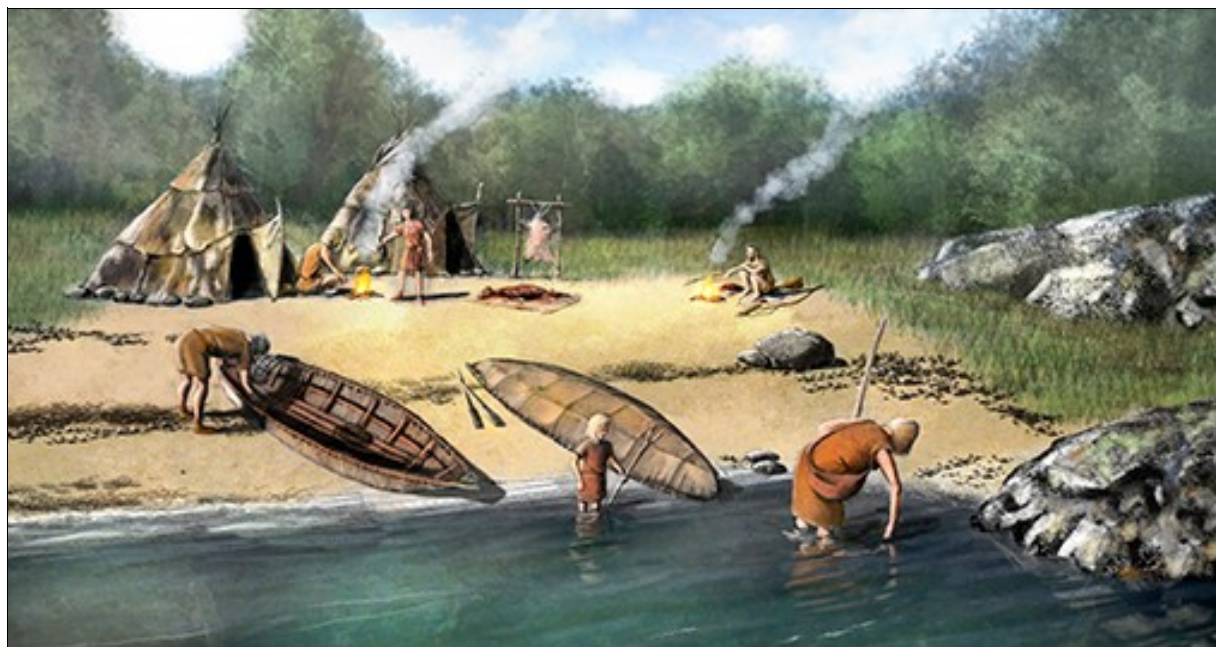

Langs Bjerkreims-vassdraget i steinalderen

av
Paul Tengesdal

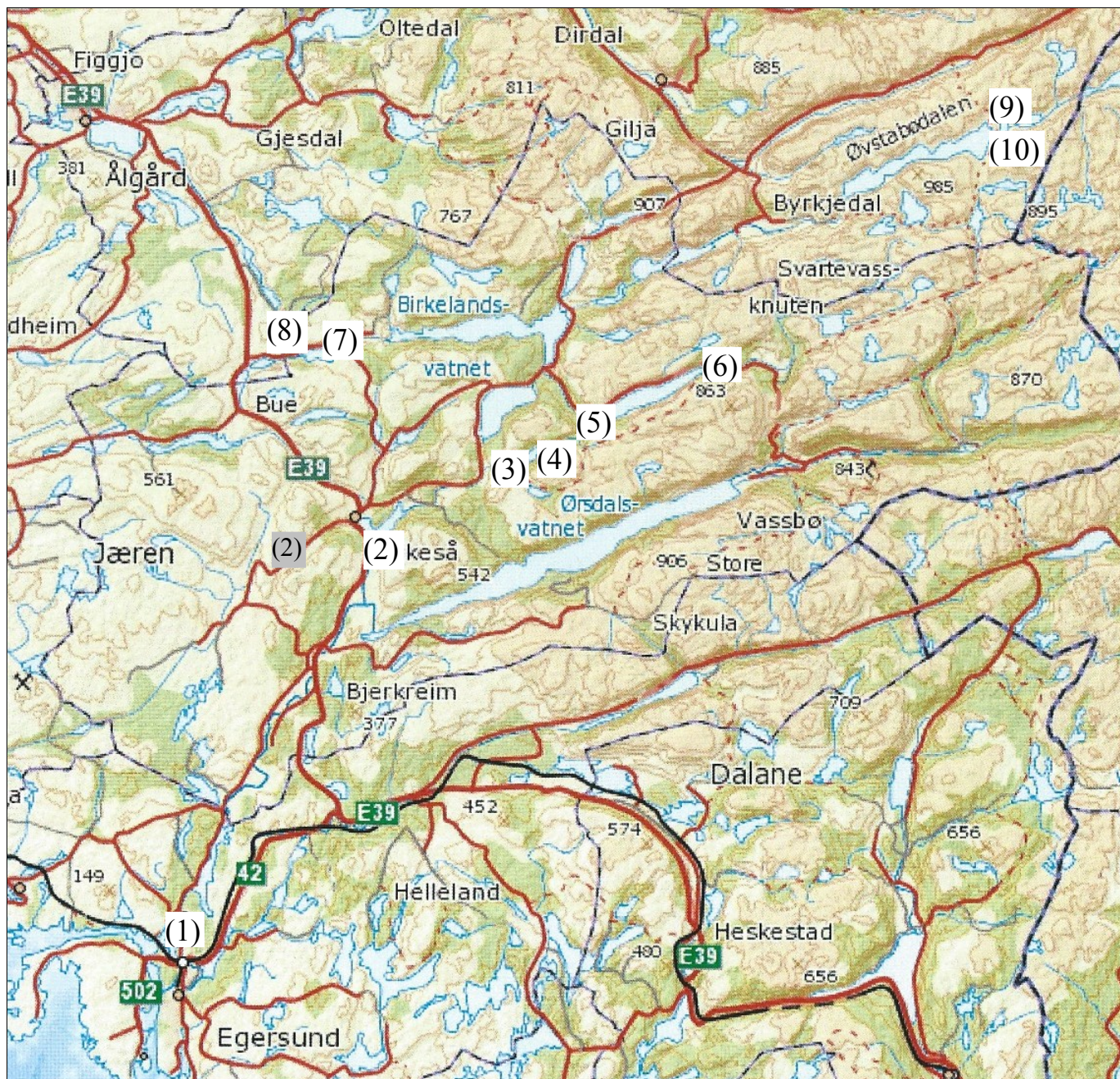
Bjerkreims-vassdraget har blitt vurdert hvorvidt det skulle utnyttes til kraftproduksjon eller ikke. Dette vart foretatt gjennom en Samla Plan for vassdraget i 1984. Samla Plan skulle gi et grunnlag for å ta stilling til hvilken vassdrag som ikke burde bygges ut, men disponeres til andre formål. I denne planen vart det påvist i alt 10 steinalder lokaliteter i dette vassdraget. Denne artikkelen omhandler disse lokalitetene helt fra sjøen og langt opp i heiene, og om livet som folk da hadde.

Steinalderboplass med skinnbåter som var lette, og kunne fraktes langs vassdraget.

Steinalderen i Norge deles inn i eldre steinalder (10 000-4000 f.Kr.) og yngre steinalder (4000-1800 f. Kr.), mens steinalder generelt er betegnelsen på hele denne epoken. Men steinredskaper ble nyttet like til jernet ble allemannseie etter Kristi fødsel.

STEINALDER LOKALITETENE I VASSDRAGET

Steinalder lokaliteter i Bjerkreims-vassdraget: (1)= Egersund, (2)= Svelaodden, (3)= Hegelstadvatnet vest, (4)= Hegelstadvatnet øst, (5)= Austrumdalsvatnet vest, (6)= Austrumdalsvatnet øst, (7)= Fuglestadvatnet, (8)= Vikleivheia, (9)= Store Myrvatnet I, (10)= Store Myrvatnet II.

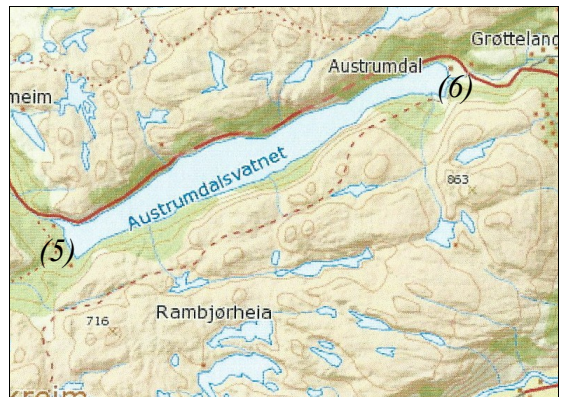
Samla Plan 1984 angir kjente steinalder lokaliteter oppover Bjerkreims-vassdraget slik kartet ovenfor viser, fra Egersund (1) og til Store Myrvatn (10) i Gjesdal Kommune. På neste side finner du detaljkart av hver lokalitet.

Det er ganske klart at det finnes langt flere slike lokaliteter oppover vassdraget, samt i den øvrige del av kommunen som ikke er tatt med her. Men da må en fjerne det øverste jordlaget; gjennom dyrking, vegarbeid, husbygging osv. og langt flere vil komme for en dag.

DETALJKART OVER LOKALITETENE

(1) = Egersund

(5) = Austrumdalsvatnet vest,
(6) = Austrumdalsvatnet øst

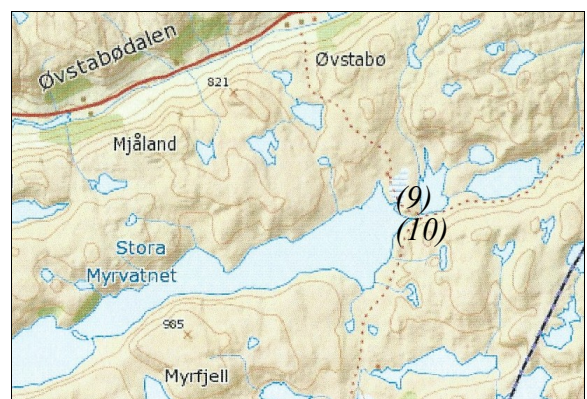
(2) = Svelaodden

(7) = Fuglestadvatnet, (8) = Vikleivheia

(3) = Hegelstadtjørne vest, (4) = Hegelstadtjørne øst

(9) = Store Myrvatnet I,
(10) = Store Myrvatnet II

STEINALDEREN – INNVANDRING TIL NORGE

Det antas at de første menneskene kom til denne del av landet for ca 11 300 år siden. De kom over det daværende «Nordsjølandet» og padlet i skinnbåter eller hadde kommet over isen om vinteren. Havstrekningen var da kun 10-15 mil som de skulle over. Menneskene var reinjegere som fulgte etter reinens vandring.

BJERKREIMSLANDSKAPET FORMER SEG

I dag kjenner vi ganske godt til hvordan landskapet i Bjerkreim kom for en dag når isen trakk seg tilbake for godt 10.000 år siden. Det er beskrevet av flere. Vi vet at det gikk en stor breelv om Sveladalen mot sørvest til Ognedalsvassdraget. Da rann det ingen elv gjennom bygden slik som nå. En stor morenerygg gikk tvers over dalen fra Øygard til Gjedremsmarka og stengte for vannet den vegen. Vi vet også at det lå en stor isbretunge ut Ørsdalsvatnet til Bjerkreim.

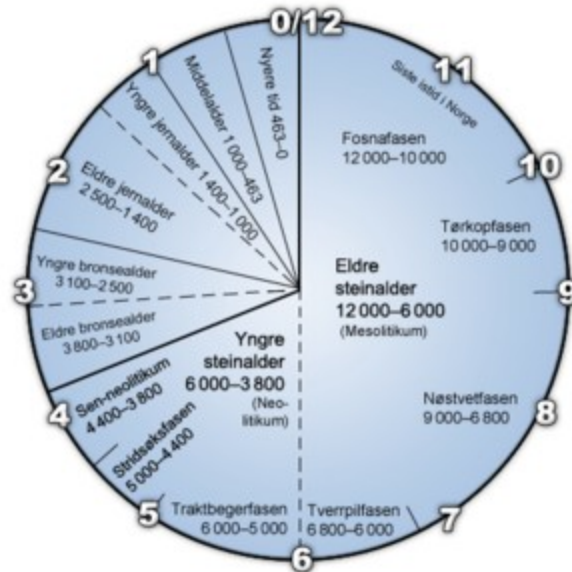
Under den store bretunga som kom ut Ørsdalsvatnet rann store smeltevanns mengder. Vatnet førte med seg stein og grus, og avsatte dette nedover dalføret. Etter hvert formet terrenget seg slik vi kjenner det på Apeland, Vinningland og Tengesdal.

På grunn av den store utspylingen av smeltevann har sikker mange av boplassene fra den vikende brefronten blitt fjernet – muligens en av grunnene for de få boplasser i vassdraget. Bevarte leirsteder må en således regne med er fra tidsrommet når breisen har trukket seg langt tilbake.

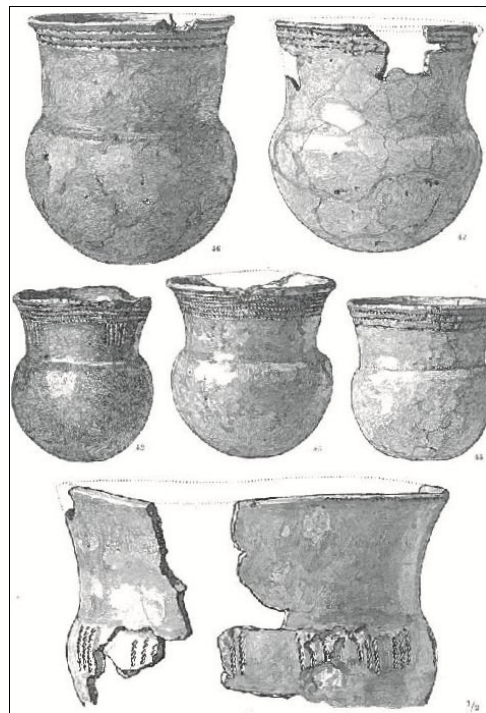
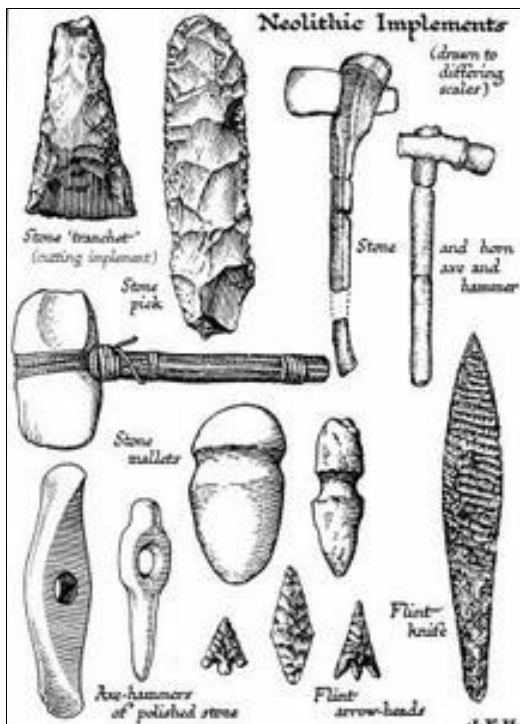

Noen foto fra Svartisen. Vi ser hvordan vegetasjonen etablerer seg like fram til iskanten etter som breisen trekker seg tilbake, slik landskapet såg ut i første tid av steinalderen.

STEINALDEREN – ET ENORMT TIDSROM

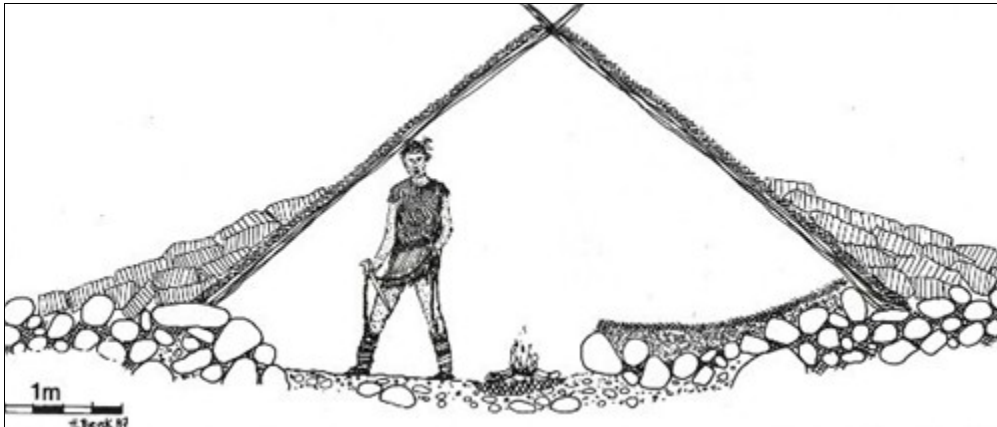

STEINALDERREDSKAPER OG KOKEKAR

Steinaldermennesket måtte lage seg redskaper av de råstoffene som naturen kan by på; stein, tre og bein. De har drevet fangst som sikret dem mat, og de måtte skaffe seg bolig for å overleve vinterens kulde.

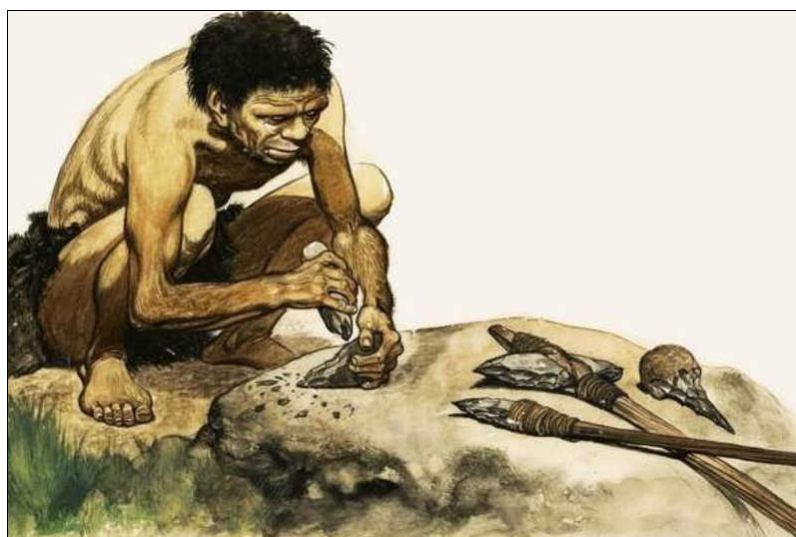
STEINALDERHUS

Som bolig nyttet de seg av naturgitte hellere hvor slike fantes, slik som Vistehola i Randaberg og Hellenen i Sokndal. Men vinterboligen kunne også lett lages av trematerialer samt torv og stein som vist ovenfor. Og lettere boliger laget de av tre-rammeverk dekket av store dyrehuder fra rein eller elg.

Oppe i heiene overnattet de under små steinhellere, og vi vet at steinaldermennesket hadde både ski og sleder og kunne frakte utstyr over lange avstander også vinterstid.

DAGLIGLIVET

Ved boplassen hadde de mange gjøremål. Det gjaldt den daglige matlagingen. De måtte tilvirke og reparere sine stein- og beinredskaper, og måtte lage sine skinnklær.

JAKT OG FANGST

Menneskene laget sine våpen og redskaper av stein og flint, bein og horn og av tre. De benyttet seg av pil og bue i jakten på de mange dyreslag.

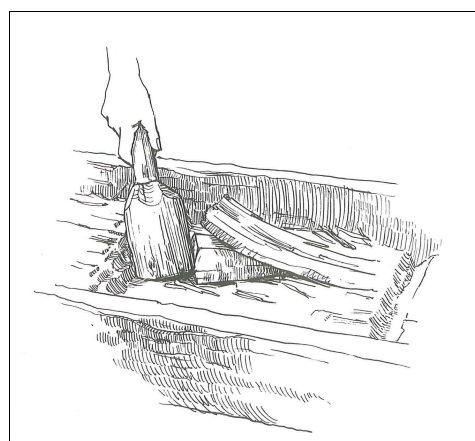
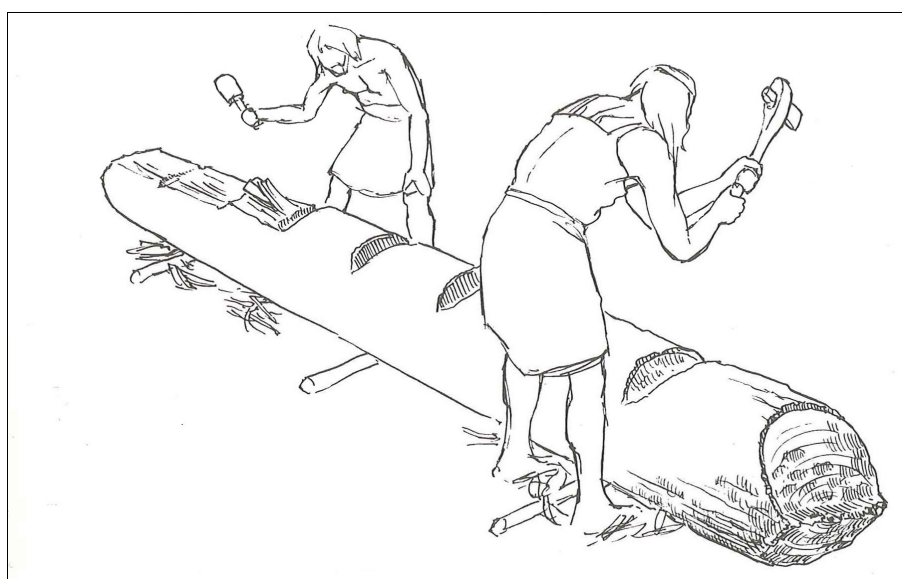
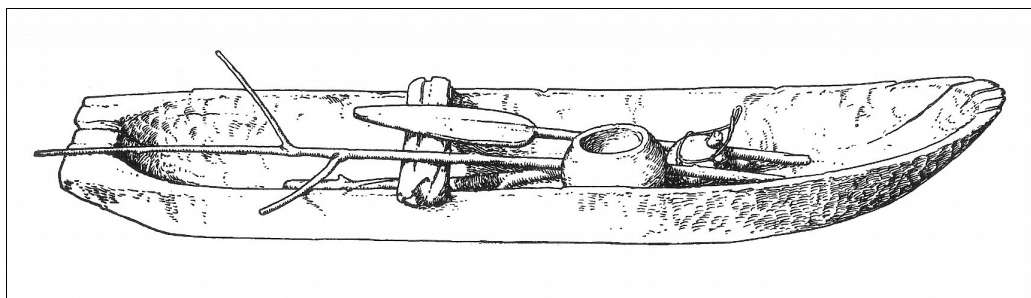
I steinaldertiden var klimaet tidvis langt varmere enn i dag og der fantes mange dyreslag å jakte på. Reinsdyr, elg, hjort og villsvin var de mest ettertraktede kjøttdyrene, men også bjørn, oter og ekorn ble det drevet jakt på. De har også livnært seg av hasselnøtter, bær, røtter og andre plantedeler.

Jegerne hadde fangstfeller av mange slag. De kjente til dyrenes faste vandringsruter og satte opp ledegjerder til fangstgroper som dyrene fall ned i. De laget fiskekroker av bein og hadde faststående fangstredskaper til å fange fisk på sine gytevandringer. Fotlandsfossen i Tengselva har ganske visst vært et like attraktivt fangststed i den tiden slik som stedet er i dag.

En regner med at menneskene har byttet oppholdsområde ettersom jakta, fisket og fangstsesongene skiftet. Bjerkreimsvassdraget har nok blitt nyttet som vannvei fra relativt permanente vinter-, vår- og forsommer boplasser ute ved kysten til mer sesongpregede seinsommer- og høstboplasser i innlandet.

En annen vannvei er fra vest. Fra Jærkysten og innover til Bjerkreimsheiene gjennom dalføret; Fuglestad, Birkelandsvatnet og videre østover.

BÅTBYGGING

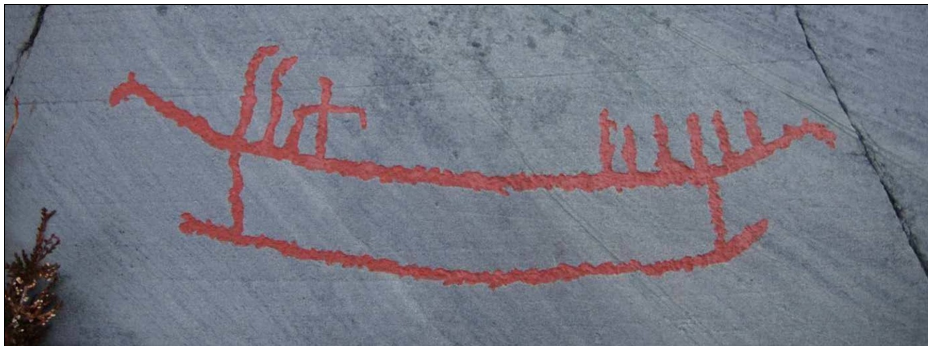
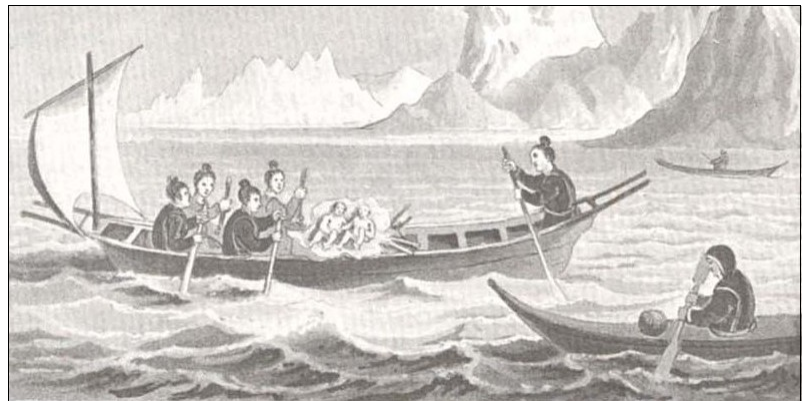

Stokkbåten er av de eldste båttyper en kjenner til. Da trengs det tilgang på tykke trestammer som kan holes ut. Med kvasse flintredskaper og bruk av ild er dette båtbyggerarbeidet relativt enkelt.

Skinnbåter derimot ble bygget av et lett tre-rammeverk og overspennes av dyrehud. Slike båter er langt lettere enn stokkbåter og kan fraktes over land under flytting til andre boplasser.

Så ble det også nyttet såkalte plankebåter hvor det etter hvert hadde utviklet seg teknikker for å kløyve stokker til bord, og så «sy» sammen planker til båter, ikke ulikt hva dagens båtbyggere gjør. Alle disse båttypene har vært i bruk langs Bjerkreims-vassdraget helt fra steinalderen.

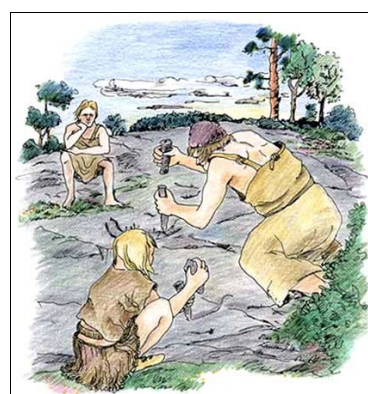
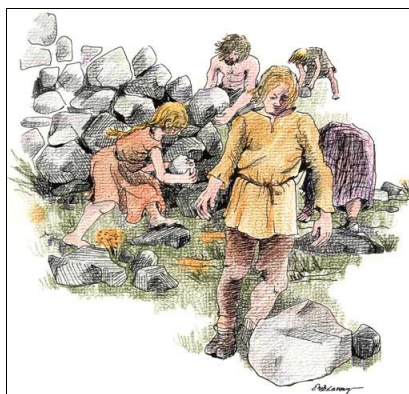
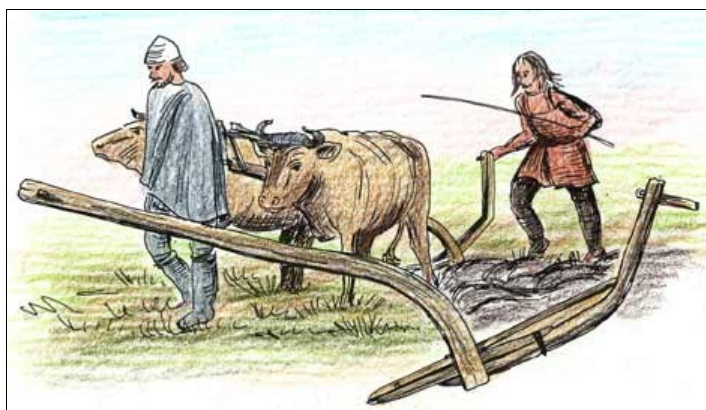
BÅDE SKINN- OG TREBÅTER

EKSPERIMENT MED SKINNBÅT

JORDBRUK I STEINALDEREN

Steinalderfolkene gikk over fra relativt ensidig å høste naturen gjennom fangst, fiske og sanking til å drive med jordbruk ved å holde husdyr og dyrke korn. De som opptok jordbruk ble dermed bofaste.

De første bøndene i Bjerkreim slo seg til på elvesletten langs vassdraget; på Tengesdal, Apeland, Bjerkreim, Gjedrem, Svela og etterhvert lenger oppover i dalføret. Bøndene hadde allerede fra tidligere med seg hund, nå fikk de også ku, sau og geit. Bøndene brukte framdeles steinredskaper, men fra den tiden finnes flintsigden til å skjære korn med.

Bøndenes forestillingsverden er vidt forskjellig fra fangstmansens. Ku, sau og geit gir jevn tilgang på mat, men krever omhyggelig stell. Åkeren gir korn, men må pløyes, sås og passes på så ikke storvilt trækker den ned og ugras kveler den. Fremdeles levet fangstmannen og bonden side ved side og brukte sine steinredskaper helt til jernet ble allemannseie etter Kristi fødsel.

STEINALDERKLÆR

KJELDE

- Samlet Plan for Bjerkreimsvassdraget 1984
- Bjerkreim, Sem Austrumdal 1932
- Jærboka 3, kulturhistoria, Norsk Oikos A/S
- Informasjon og tegninger / foto som ligger på nettet

Aaland gård, juli 2016
Paul Tengesdal